

**Mihailo Bjelica »VELIKE
BITKE ZA SLOBODU
ŠTAMPE« »Narodna knjiga«,
Beograd, »Univerzitetska
riječ«, Titograd, 1985.
Miroslav Radojković**

Jedan od retkih istoričara štampe, Mihailo Bjelica, predstavlja nam se četvrtom knjigom. I ovoga puta deo je iz domena u kome Bjelica uživa nesumnjivu reputaciju. Usmest određene etape u razvoju štampe, sada je predmet rasprave jedna stara i nikada do kraja osvetljena tema: Sloboda štampe. Ona se, kao što naslov knjige – **Velike bitke za slobodu štampe** – govori, izdvaja iz opšte istorije medija i predstavlja okosnicu rada. Međutim, nakon pažljivog čitanja neodoljivo se nameće utisak da je ovo delo već doživo velo premijer, jer su mnogi fragmenti nalik na one iz prethodne knjige istog autora (**Stampa i društvo**, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1983). Jednim delom, do ovakvog se utiska dolazi zato što je primenjena ista metodologija izlaganja. Odabravši hronološki način slaganja zbiranja i mišljenja oko borbe za veću ili manju slobodu štampe, Bjelica je morao da ponovi delove opšte istorije ovog medija. Šteta je što se nije opredelio da iz kompleksne kategorije kao što je sloboda štampe izabere pojedine aspekte, i da oko njih izgradi tekst. Jer, iz etape u etapu razvoja štampe iskršavali su neki problemi kao: sloboda štampe i cenzura, propaganda i ratna propaganda i sloboda štampe, sloboda štampe pre i nakon revolucije, sloboda štampe i odgovornost za javnu reč itd. To bi svakako bio teži put izrade knjige, ali je poznavačak fakata, kakvim se Bjelica ponovo pokazao, mogao da se usudi i da se na njemu oproba. Time bismo dobili nesumnjivo jedno pionirsko delo, mada time ne želimo da umanjimo značaj knjige onake kakva jeste.

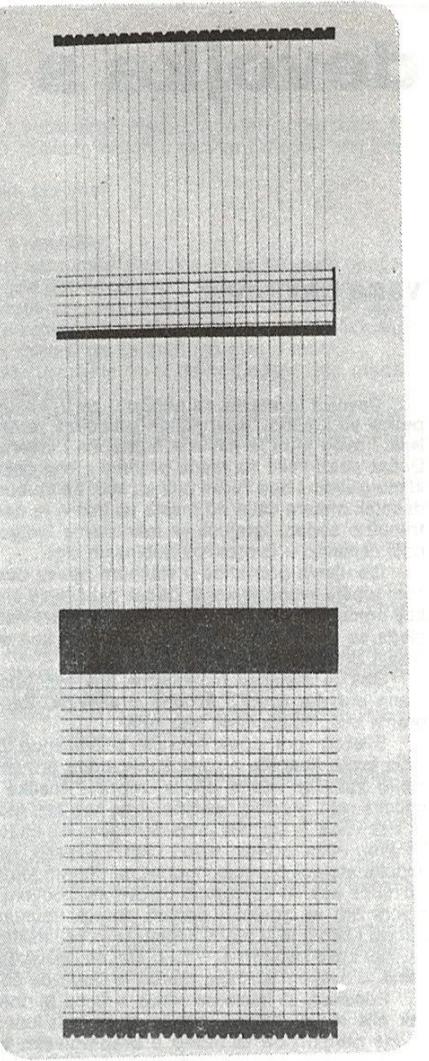
Pisati o slobodi štampe izuzetno je težak zadatak. Kao što je poznato, mnogi veliki umovi, ideologije i pokreti nalazili su za shodno da se prema njoj odrede. Teoretičari su bili skloni da slobodu štampe postave kao uvišen, mada teško dosežan ideal. Praktičari su imali drugačiji zadatak. Nakon pravnog proklamovanja slobode štampe morali su da se opredelite za veću ili manje prepreke i ograničenja te slobode. Jer, kao što je autor premitio „...“ nema absolutne slobode, postoje samo društva sa više ili manje slobode štampe“. Moglo bi se, nakon čitanja knjige isto tako reći: postoje određeni periodi u razvoju društva sa manje ili više slobode štampe. To se veoma lepo vidi iz hronologije velikih bitaka za slobodu štampe. Svaki revolucionarni subjekt zahtevao je u periodu pripreme preuzimanja vlasti mnogo više slobode štampe od postojeće. Međutim, gotovo nijedan nije odoleo „sirenskoj pesmi“ vlasti kao monopolu svog znanja, pa je u periodu vladanja postavljao prepreke slobodi štampe, zaboravljajući je kao ideal zapisan na sopstvenoj zastavi. Takva je sudbina ove specifične društvene vrednosti od prvog primera na koji je Bjelica skrenuo pažnju. Mislićak koji se prvi založio za štampu slobodnu od cenzure i crvenog dogmatizma – Džon Milton – postao je i sam cenzor Kromvelovih službenih novina. Konzervativna i liberalna frakcija buržoazije potezale

su ovo pitanje u sopstvenim obračunima oko vlasti. Socijaldemokrati su zahtevali štampu slobodnu od svake državne kontrole, da bi je potom i sami podržavali ili joj porekli slobodu u odnosu na partiju. Komunističke partije i Kominterni prihvatali su lenjinistički stav o slobodi štampe samo za radničku klasu i njenu partiju, izazivajući i potom pitanju rascep u svojim redovima: Konačno, razmatrajući i iskustva samoupravnog socijalističkog društva u lancu ovih bitaka, autor je zapazio kontrapunkt ustavotvorne slobodounnosti i dogadaja 1968, Kosova 1981. itd, da bi zaključio: „Ako bismo izvršili analizu borbe za slobodu štampe u poslednjih nekoliko decenija, došli bismo do, na prvi pogled, kontradiktornog zaključka: granice slobode štampe stalno su se proširivale, a ograničenja su ostajala. To je taj nesklad između normativnog i stvarnog.“ (str. 166).

Kao što se iz sadržinskog preseka knjige vidi, borbe za slobodniju štampu prate se u vrlo dugom vremenskom sledu – od XVII do XX veka. Jasno je da potpuni istorijat takve borbe ne može biti prikazan u 170 stranica teksta, koliko iznosi prvi deo knjige. Stoga deluje vrlo funkcionalno njen drugi deo, sačinjen od 39 priloga. Među njima su izvodi znamenitih govora i rasprava o slobodi štampe, tekstovi deklaracija, rezolucija, dokumenata društveno-političkih organizacija, međunarodnih organizacija i delovi relevantnih pravnih akata SFRJ. Kao što se vidi, izbor je pričićno šarolik, ali ima svoju unutrašnju logiku. Reč je o tome da su to materijali na osnovu kojih je, kao istorijskih izvora, nastao prvi deo knjige. Izbor gradi pojačava osnovne teze na kojima Bjelica autorski insistira. Stoga, pogledajmo barem raspored autorskog dela **Velike bitke za slobodu štampe**.

Knjigu sačinjava šest poglavljaja: Buržoaska revolucija i štampa; Socijalizam i sloboda štampe; Jugoslovenska štampa u borbi za slobodu; Sredstva informisanja u sukobu ideologija; Sloboda informisanja – svetski problem; Jugoslovenska rešenja. U prvoj glavi razmatraju se frontovi najranijeg sukobljavanja za protiv slobode štampe – u uslovima apsolutističkih monarhija, prvih buržoaskih revolucija, i prvih obraćuna nove klase na vlasti sa sopstvenim radikalima. Geografski, obuhvaćeno je područje Engleske, Francuske, SAD i Europe – do 1848. godine. U drugoj glavi je prikaz doktrinarnih rešenja o slobodi štampe koja nudi politički pokret radničke klase. Veliku ulogu u oblikovanju slobodounog duha štampe odigrali su Marks, Engels, praksa Pariske komune 1871. godine i programi prvih socijaldemokratskih partija. Treće poglavlje analizira specifične uslove borbe prve štampe na prostoru današnje Jugoslavije za sopstveno oslobodenje. Jednim delom bila je to borba u matici narodnog otpora tudinskog vlasti. Drugim delom, štampa je tražila slobodu od lične tiranije i samovolje u tada nacionalno slobodnim državama naših naroda. Glava četiri deluje kao amalgam tri teme: u prvoj se govori o donošenju i reakciji komunističkog pokreta na Dekret o štampi 1917. godine u Sovjetskoj Rusiji. Prikazana je polemika tvrdokornih pobornika revolucionarnog koncepta štampe i zagovornika principa partijnosti, Lenjin, Trocki, itd. i oponentu koji su akcenat stavljali na slobodu, poput Robespjera, govoreći: „Sloboda štampe je straža slobodâ, vezana štampa je njezin bić.“ Druga i treća tema u četvrtoj glavi nisu dovoljno elaborirane. Reč je o fašističkom konceptu štampe i o ulozi propagande u II svetskom ratu. Naravno, bile su to bitke protiv slobode štampe. Peta glava napušta koncept slobode štampe u rasponu između pojedinaca ili u okviru nacionalne skupine. Autor izlazi na međunarodni teren. Počinje konstatacijama o frapantnim razlikama u kadrovskim i tehničkim sposobnostima nacija da učestvuju u međunarodnom komuniciranju. Sa te pozicije najmanje razvijene zemlje stupaju u bitku za nov informativni poredak u svetu, što je istovremeno bitka za svetsku slobodu štampe.

Najviše pažnje svakako će privući šesta glava koja govori o jugoslovenskim rešenjima. Ona zavređuje posebnu pažnju budući da je Bjelica jedan od malobrojnih autora koji ne ostaju samo na razmatranju

normativno zamišljenih rešenja – koja jesu sjajna, ali na kojima opстоje nezadovoljavajuća praksa. Reč je, naravno, o raskoraku između normativnog i stvarnog. U knjizi je ovaj raskorak markiran neostvarivanjem prava na javni odgovor, u nedostupnosti informacija iz sveta i zemlje, u nejasnom i nedoslednom stavu prema mogućnosti pokretanja privatne štampe i u ambivalentnom položaju i ulozi glavnog i odgovornog urednika sredstava informisanja. Kada govori o ovim nedostacima, autor pokazuje da je na osnovu temeljnog poznavanja istorija moguće mnogo naučiti za sadašnjost. Njegove primedbe su osnovane i vredne šire pažnje ne samo čitateljstva već i onih poslenika slobode štampe u nas koje nazivamo subjektivnim snagama društva. „Demokratizacija nosi i određeni rizik da se čuju mišljenja koja se ne žele. I tu, po našem shvataju, nastaje osnovni problem demokratizacije informacija: kako obezbediti objavljivanje kritičkih mišljenja a da autori ne snose zbog toga političke ili druge posledice“ (str. 158).

Međutim, tako se kaže da je istorija učiteljica života, istorija velikih bitaka za slobodu štampe ne pruža primer kako se taj ideal može uklopiti u pragmu vladanja. Ona ne odgovara zašto pisac „Areopagitice“ postaje cenzor, ili zašto Robespier kažnjava slobodounijeg Babefu. Ili, možda je bolje reći, ona svakome od nas pruža šansu da sami potražimo odgovor. Za taj zaintrigiran duh Bjelicina knjiga je prava poslastica. Tekst je jasan i pregledan, a istorijske fakte slaže i povezuje sigurna ruka stručnjaka. Prema tome, ne treba unapred sugerisati krug njenih potencijalnih čitalaca. Međutim, za stručnu javnost moraju se ponoviti i njeni nedostaci. Osim već pomenutog hronološkog načina izlaganja, i previleg k vremenskog raspona koji obuhvata, u njih spada i određena uzdržanost autora da sam komentariše izloženu gradu. Umesto toga, Bjelica se radije opredeljuje da citatu suprostavi citat, a time je i posao vrednovanja prenet na čitaoca.